

Martin Zelić
Filozofski fakultet u Osijeku
Odsjek za povijest
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

„Svetojeronimska afera”: rasprava o hrvatskom svećeničkom zavodu u Rimu u austrougarskom tisku 1901. godine

Sažetak

U radu se na temelju pet austrougarskih novina na njemačkom jeziku (Reichspost, Neue Freie Presse, Arbeiter Zeitung, Pester Lloyd i Agramer Zeitung, odabranih pretraživanjem digitalizirane građe Austrijske nacionalne knjižnice (Österreichische Nationalbibliothek) donosi analiza različitih stajališta o „Svetojeronimskoj aferi” iz 1901. godine, koja je nastala kao rezultat preustroja svetojeronimskih institucija u Zavod svetoga Jeronima za hrvatski narod, prisutnih u austrougarskom tisku. Preustroj Zavoda izazivao je snažnu polemiku i reflektirao složene multinacionalne odnose unutar Austro-Ugarske Monarhije.

Ključne riječi: Austro-Ugarska Monarhija, austrougarske novine, „Svetojeronimska afera”, 1901. godina

Uvod

Preustroj Zavoda svetoga Jeronima u Rimu (*Collegium St. Hieronymi Illiricorum*) u drugoj polovici 19. stoljeća imao je važnu ulogu u crkvenim i društvenim zbivanjima. Papa Lav XIII. dekretom Državnog tajništva Svete Stolice iz kolovoza 1889. naložio je kardinalu Serafinu Vannutelliju provođenje vizitacije i dostave prijedloga o preustroju svetojeronimskih institucija. Nakon višegodišnje vizitacije, papa Lav XIII. apostolskim pismom *Slavorum gentem* od

1. kolovoza 1901. mijenja naziv Zavoda u Svetojeronimski zavod za hrvatski narod (*Collegium Hieronymianum pro croatica gente*). Ta promjena, za koju su ponajprije zaslužni hrvatski biskupi na čelu s đakovačkim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom i vrhbosanskim nadbiskupom Josipom Stadlerom, osim što je izazvala negativne reakcije u susjednim zemljama, prvenstveno Italiji i Crnoj Gori, izazvala je i protivljenje među austrijskim i ugarskim vladajućim krugovima. Naime, potvrđivanje hrvatskog imena shvaćeno je kao prijetnja unutarnjim interesima Austro-Ugarske Monarhije jer su se teritoriji biskupija

koji su pripadali Zavodu poklapali s područjem hrvatskih nacionalnih aspiracija. U središtu afere nalazio se problem samog imena instituta. Pridjev „ilirski” u 19. stoljeću gubi značenje koje je nosio u 15. stoljeću, kada su utemeljene institucije iz kojih je kasnije nastala novija inačica Zavoda. Upravo zbog zastarjelosti i nerazumljivosti ilirskog imena suvremenici, postojala je mogućnost dovođenja u pitanje pripadnosti hrvatsko-slavonskih, dalmatinskih i bosansko-hercegovačkih biskupija Zavodu. Novine su po čitavoj Monarhiji iznosile šarolika viđenja iz vlastitog nacionalnog i ideološkog konteksta. Publicistika je uglavnom reflektirala stavove osoba, grupa i društava koja stoje iza njih.

Glavni je cilj rada, na temelju analize polemičkih tekstova iz bečkih, budimpeštanskih i zagrebačkih novina na njemačkom jeziku, prikazati složenost međunacionalnih odnosa u Monarhiji početkom 20. stoljeća.¹ Kako bi se odgovorilo na ovo pitanje potrebno je dijakronijski prikazati kompleksnu povijest Zavoda sv. Jeronima u Rimu, a analizom odabranih novinskih članaka pokušat će se pronaći elementi iz kojih se mogu donijeti zaključci o nacionalnim odnosima.

Zavod sv. Jeronima u Rimu: od osnutka do preustroja 1901. godine

Zavod sv. Jeronima u Rimu ima dugu povijest. U 15. stoljeću, točnije 1453. godine, papa Nikola V. dodijelio je

¹ Valja naglasiti da su društveni sukobi i jezični pluralizam karakteristično obilježje mnogih europskih društava u 19. stoljeću, stoga na Austro-Ugarsku Monarhiju ne treba gledati kao monolitnu državnu cjelinu. Politički sukobi različitog intenziteta nisu dokaz kako je Monarhija sama po sebi bila defektnija od ostalih europskih država. Austro-Ugarska i druge države prolazile su kroz slične probleme prilikom izgradnje nacionalne države, ali je razlika bila u načinu kojem se pristupilo rješavanju novonastalih problema. (Judson, 2016: 271)

hrvatskoj bratovštini u Rimu bulu, kojom je priznao statut, dodijelio joj je napuštenu crkvu sv. Marine u predgrađu Rima te pravo gradnje svratišta za hodočasnike iz hrvatskih zemalja, kojima se pružao trodnevni besplatni smještaj i obilazak rimskih svetišta uz stručno vodstvo. (Rožanković, 2012: 225; Strecha, 1995: 158-159) Prema vjerovanju, tri hrvatska biskupa zalagala su se za osnutak svratišta blizu bazilike Sv. Petra prilikom boravka u Rimu 1450. godine. Crkva i hospicij, koji je uskoro bio sagrađen pokraj nje, posvećeni su imenom svetoga Jeronima. Uz ime svetoga Jeronima, početkom 16. stoljeća, u imenu bratovštine pojavio se pridjev ilirski koji je vjerojatno služio radi geografskog užeg određivanja teritorijalne nadležnosti bratovštine. Namjena tog imena bila je za hodočasnike iz Slavonije i Dalmacije. (Strecha, 1995: 159)

Od utemeljenja svetojeronimskih institucija, bratovština se spominje pod imenom *Societas (Congregatio) S. Hieronym Illiurocorum Urbis*. Crkvi svetoga Jeronima, koja je u međuvremenu temeljito obnovljena i proširena, papa Pio V. dodijelio je kardinalski naslov.

Od tada je crkva sv. Jeronima postala biskupijska crkva rimskih kardinala. (Rožanković, 2012: 225; Strecha, 1995: 159) Odlukom pape Siksta V. iz 1589. godine, osnovan je kanonički kaptol, koji je tada bio jedini inozemni kaptol, a bio je namijenjen za svećenike iz hrvatskih zemalja. Prilikom donošenja odluke o osnivanju kaptola, papa nije riješio pitanje njegovog financiranja. Zbog toga su svetojeronimski kanonici krenuli polagati pravo na financiranje iz prihoda od imovine bratovštine. Unatoč zabrani prava financiranja iz prihoda imovine, 1630. ograničavaju kanonicima mogućnosti ulaska u upravu bratovštine, a s vremenom se odgovornost uzdržavanja kaptola prebacila na bratovštinu. (Grijak, 2001: 30; Strecha, 1995: 159)

Nakon razdoblja slabljenja veze između kongregacije i hrvatskih zemalja, sredinom 19. stoljeća krenuli su se uspostavljati čvršći kontakti s hrvatskim zemljama. Jačanje veze, ponajviše s Hrvatskom i Slavonijom, imalo je materijalno značenje. Naime, od 1790. godine kongregacija je u nepovoljnoj financijskoj situaciji. Hrvatski biskupi, na čelu s Jurjem Haulikom i Josipom Jurjem Strossmayerom, daruju 1857. izdašna sredstva za gradnju stanova za kanonike.

Uz to, Strossmayer je 1859. prikupio 20 000 forinti za obnovu svetojeronimskog kaptola. Uvjet za dobivanje sredstava bio je odabir isključivo uglednih i nacionalno osviještenih svećenika na položaj kanonika. Godine 1860. austrijska vlada izrazila je interes u potpomaganju kaptola. Naime, austrijski vladari (a putem vladara i država, počevši od 19. stoljeća) postali su formalni pokrovitelji kongregacije. Kao uvjet za potporu, austrijska je vlada postavila odabir dvojice kanonika iz svojih redova, čime

bi institucija izgubila „hrvatski karakter“, zbog čega je prijedlog odbijen. (Strecha, 1995: 159; Rožanković, 2012: 226)

Inicijativom pojedinih članova hrvatskog episkopata i uz odobrenje Svete stolice, utemeljen je 1862. Ćirilometodski kolegij pod nadležnošću svetojeronimske kongregacije namijenjen za izobrazbu svećenstva i mladih svećenika koje bi naizmjenično slale hrvatske biskupije s pravom korištenja svratišta. Ideja o utemeljenju kolegija postojala je od Tridentskoga koncila održanoga krajem 16. stoljeća kada je istaknuta potreba obrazovanja svećenika. Ćirilometodski kolegij od samog osnutka nailazio je na financijske poteškoće.

Ugovorom je bilo dogovoreno financiranje ustanove iz doprinosa i viška prihoda od imovine svratišta, ali su kanonici višak prihoda odbijali prepustiti kolegiju, koristeći ga za vlastite potrebe. Zbog navedenih teškoća pojedini hrvatski biskupi predložili su transformaciju postojećeg kolegija u moderan zavod gdje bi mladi svećenici stjecali teološku izobrazbu, ali i znanja iz društveno-humanističkih disciplina, s naglaskom na arheologiju i povijest. (Strecha, 1995: 160) Pitanje preustroja svetojeronimskih ustanova postalo je ponovno aktualno 1889. godine, kada je svetojeronimska kongregacija bila stavljena pod upravu apostolske vizitacije predvođene kardinalom Vannutellijem. U kontekstu ekumenske i proslavenske politike pape Lava XIII. preustroj je dobivao na važnosti. Ipak, pitanje preobrazbe svetojeronimske bratovštine riješit će se tek dvanaest godina kasnije zbog pritiska vladajućih ugarskih krugova koji su nastojali spriječiti afirmaciju nastojanja za političkom integracijom hrvatskih zemalja putem crkvenih krugova. Područje hrvatskih biskupija koje su sudjelovale u radu Zavoda odgovaralo je području hrvatskih nacionalnih aspiracija.

Ugarski vladajući krugovi gledali su na potencijalnu reorganizaciju kao priznanje prava hrvatskog naroda na državnu individualnost što bi ugrožavalo mađarsku vlast nad Hrvatskom i Slavonijom potkopavanjem dualističkog poretka iznjedrenog Austro-Ugarskom nagodbom iz 1867. Štoviše, ugarski vladajući krugovi bili su protiv postojanja hrvatskog zavoda. U Rimu su postojale slične ustanove, ali one su bile u posjedu samostalnih država, stoga je austrijskim državnim krugovima reorganizacija zavoda simbolizirala ostvarenje nacionalno-političkoga jedinstva hrvatskih zemalja. Ipak, za razliku od ugarskih vlasti, austrijske su vlasti željele očuvati i pojačati vlastiti utjecaj na Zavod. (Grijak, 2001: 30; Grijak, 2018: 226-227; Strecha, 1995: 162-163)

Devedesetih godina 19. stoljeća hrvatska su nastojanja naišla na djelomičnu potporu Svete stolice. Odlukom Kongregacije za izvanredne crkvene poslove na sjednici održanoj u veljači 1892. i potom odobrene

od pape Lava XIII., isključeno je miješanje austrougarske vlade u unutarnje poslove budućeg kolegija, njezinog utjecaja na izbor rektora, a caru i njegovim predstavnicima samo je priznato pravo na uobičajene počasti i stanovitu ingerenciju nad imovinom. Navedena odluka je po mišljenju kardinala Vanuttellija, a posebice veleposlanika Revertere, bila neprihvatljiva. Odluka nije odgovarala ni Strossmayeru zato što je njom samo prihvaćeno primanje bogoslova u buduću kolegiju, a tek iznimno svećenika poslanih na usavršavanje u studiju. (Kovačić, 2001: 104)

Nakon toga dolazi do dužeg zastoja u rješavanju svetojeronimskog pitanja. Sve veće nezadovoljstvo hrvatske javnosti, posebno crkvene, odrazilo se u člancima objavljenima početkom 1897. u Katoličkom listu, poluslužbenom glasilu zagrebačke nadbiskupije. Navedena će polemika dovesti do sastanka između nadbiskupa Stadlera i trojice biskupa: dubrovačkog Josipa Marčelića, kotorskog Franje Uccellinija i barskog nadbiskupa Šimuna Milinovića s kojima 21. ožujka 1897. sastavlja nacrt spomenice o preustroju svetojeronimskih ustanova koju bi zajedno svi biskupi uputili Svetoj Stolicu. U nacrtu se predlaže ukidanje kaptola i gostinca, a predlaže se uspostava „kolegija-konvikta za svećenike studente“ svih biskupija na južnoslavenskom području. Pod brojem 3. za „direktora“ je predložen dubrovački svećenik Vicko Palunko. U ostalim točkama predlaže se da postojeći kanonici kaptola budu umirovljeni te izgube pravo miješanja u zavod, upravu dobara i službe u crkvi, koje prelaze na starješine i pitomce novog zavoda (4. i 6.), da se donesu pravila kojima će se urediti unutarnji život kolegija (7.), da zavod dobije naziv *Collegium Sancti Hieronymi Illiricorum* (5.). (Kovačić, 2001: 105-107)

Skladna akcija hrvatskih biskupa je urodila plodom jer je svetojeronimsko pitanje ponovno oživljeno tijekom 1899. i 1900., kada se pripremala odluka o preustroju svetojeronimskih institucija i krenulo u potragu za prikladnom osobom za funkciju rektora, koji će biti imenovan u sporazumu s austrougarskom vladom. (Kovačić, 2001: 108)

Zbog snažnog zalaganja hrvatskog episkopata za upravitelja Zavoda postavljen je Josip Pazman, profesor moralne teologije na Bogoslovnom sveučilištu u Zagrebu. Pazman je dobio zadatak osmisлити nacrt prijedloga reorganizacije Zavoda, unatoč nezadovoljstvu austrijskog predstavnika, koji se gotovo svakodnevno pred Svetom stolicom žalio na neprihvatljivost Pazmanovih zahtjeva i hrvatskog episkopata.

Unatoč navedenome, papa je Pazmanov prijedlog reorganizacije u potpunosti prihvatio apostolskim pismom *Slavorum gentem* objavljenim 1. kolovoza 1901. Prema odredbama iz apostolskog pisma gostinjac i Kaptol su ukinuti, a čitav njihov prihod prebačen je za osnivanje novog Zavoda. Zavod je isključivo služio za obrazovanje

slavenskih svećenika iz Zagrebačke i Vrhbosanske nadbiskupije te Srijemske, Senjske, Zadarske, Splitske, Šibenske, Hvarske, Kotorske, Krčke, Tršćanske, Porečke, Mostarske, Banjalučke i Barske biskupije. Zavod je promijenio višestoljetni ilirski naziv u hrvatski (*Collegium Hieronymianum pro croatica gente*). Iako su pod nadležnošću zavoda bile istarske biskupije, govornici talijanskog jezika iz austrijske Istre i Dalmacije nisu imali pravo korištenja Zavoda. Odluka Svete stolice naišla je na osude u Monarhiji i izvan nje. (Grijak, 2001: 31; Scheer, 2001: 265-267; Strecha, 1995: 165-167; Zvonar, 2005: 425) Ministar vanjskih poslova, Agenor Gołuchowski, krivio je snažni pritisak hrvatskog episkopata na papu, posebice Strossmayera i Stadlera za donošenje apostolskog pisma. Austrijski predstavnik pri Svetoj stolicu, Friedrich Revertera-Salandra, uputio je protestnu notu austrijske vlade, u kojoj je pisalo da se takve odluke moraju donijeti sporazumno. (Grijak, 2018: 227; Scheer, 2001: 267)

Reakcije na preustroj Zavoda u tisku Austro-Ugarske Monarhije

Bečke novine

Prije prikaza pojedinačnih ulomaka iz odabranih novinskih članaka treba se osvrnuti na praksu izvještavanja i informiranja javnosti na prijelazu stoljeća. Iz rasprave u raznim novinama vidljivo je odsustvo službenog stajališta države. Početkom 20. stoljeća državne vlasti nisu iznosile javna priopćenja ili održavale konferencije za medije: takva praksa pojavila se tijekom Prvog svjetskog rata. Dakle, novine daleko više govore o političkom svjetonazoru njihovih vlasnika, izdavača i autora, nego o temama kojima se bave. Novine uglavnom pokreću politički klubovi, organizacije ili društva s ciljem promicanja vlastitih političkih stavova i ideologija. Takva je praksa odraz povećane slobode medija nakon sloma neoapsolutističke politike 60-ih godina 19. stoljeća. (Scheer, 2021: 268-269)

Nakon donošenja apostolskog pisma 1. kolovoza 1901. godine započela je rasprava u političkim krugovima. Odluka u početku gotovo uopće nije popraćena u većini novina ili se kratkim obavijestima spominjala reorganizacija Zavoda bez ikakvih popratnih polemičkih tekstova i rasprava. Ipak, u Istri je došlo do kraće polemike prilikom zasjedanja Zemaljskog sabora.

Novine *Naša sloga* tijekom kolovoza pratile su zasjedanje istarskog sabora i prenosile su izjave zastupnika. Tako se obavještavalo o interpelaciji zastupnika Felicea Bennatija protiv postavljanja istarskog grba uz grb hrvatskog kraljevstva na zgradu Zavoda sv. Jeronima u Rimu. (*Naša sloga*, br. 61, 1901: 2; Scheer, 2021: 268). Osim *Naše sloge*, bečke novine *Reichspost*, poznate

po svojem konzervativnom svjetonazoru, detaljnije su opisivale događaje u Istarskom saboru. One donose izvještaj o upitu jednog zastupnika o tome koji će koraci biti učinjeni kako bi se prethodno uklonjen istarski grb postavio uz grb hrvatskog kraljevstva na zgradu Zavoda sv. Jeronima. U Istri je postojao interes među talijanskom stanovništvom za korištenje usluga Zavoda, ali glavni problem nehrvatskom stanovništvu bio je pretvaranje Zavoda u hrvatsku instituciju što su smatrali nastavkom „kroatizacije“. (Scheer, 2021: 268) Čitajući izvještaj *Naše Sloge* i *Reichsposta* o zasjedanju istarskog sabora, vidljiva je prisutnost sukoba između različitih nacionalnosti. Hrvatski i slovenski zastupnici često u znak protesta odbijaju koristiti talijanski jezik, a česte su i međusobne provokacije. Ipak, izvan političkog konteksta nacionalna je pripadnost u mnogim svakodnevnim situacijama gotovo u potpunosti bila nevažna. (*Naša sloga*, br. 61, 1901: 1)

U prilog navedenome svakako ide tvrdnja Pietera Judsona „kako se iz svjedočanstava ponekih frustriranih nacionalista zaključuje da su ljudi često ignorirali njihove zahtjeve za nacionalističkom lojalnošću“. (Judson, 2016: 270-271)

Sukob u istarskom saboru nije ispunio naslovnice novina i potaknuo daljnje rasprave, no situacija se promijenila kada je krajem kolovoza došlo do incidenta u samom Zavodu. Krajem kolovoza u Zavod su provalili talijanski iredentisti na čelu s Titom Alačevićem, novinarom iz Rima. (Grijak, 2001: 31; Rožanković, 2012: 229-230; Strecha, 1995: 168) Taj incident postao je zanimljiv najčitanijim novinama u Monarhiji. Tako je u *Reichspostu* objavljen članak naslovljen „Rimska afera“. U članku se iznosi jasno stajalište i kritika ostalih bečkih novina koje su zastupale suprotna politička stajališta:

Javni je skandal da je naš liberalni i pangermanski tisak u ovom slučaju ponovno stao na stranu iredentističkih Talijana i Dalmatinaca i papin potez pretvara u uvredu Austriji, potporu i promociju velikohrvatske ideje. [...] Kada nema 'afere', oni je izmisle, a kada treba birati između hrabrih katoličkih Hrvata ili zahtjeva bijesnih Talijana i židovskog tiska, oni uvijek biraju stranu Talijana, tipični 'austrijski' tisak koji djeluje protiv austrijskih interesa [...].² (*Reichspost*, br. 202, 1901: 2)

2 "Nun ist es aber gerade zu ein öffentlicher Scandal, dass unsere gesammte liberale und alldutsche Presse in dieser Sache wieder die Partei der irredentistischen Italiener und Dalmatiner ergreift und aus dem Schritte des Papst es eine Affrontirung Oesterreichs, eine Unterstützung und Förderung der großcroatischen Idee macht. [...] Wo eben keine 'Affaire' ist, da macht man eine, und wo es sich handelt um die Wahl zwischen den wackeren katholischen Croaten oder den Forderungen abiatler liberaler Italiener, da findet man die Judenpresse immer auf Seiteder Italiener, immer sieht man diese 'österreichische' Presse gegen die Interessen Oesterreichs arbeiten [...]."

Budući da autor članka nije naveden, kao što je slučaj kod većine novinskih članaka iz ovog razdoblja, ne može se zaključiti koja su osobna uvjerenja potaknula autora na ovakvu interpretaciju problema oko reprezentacije u Zavodu. Iz perspektive *Reichsposta* podrška koju ostale novine daju talijanskim iredentistima i dalmatinskih autonomašima bile su protiv interesa austrijskih vlasti, iako je upravo suprotno točno jer su se austrijske i ugarske vlasti zalagale za ukidanje nacionalne pripadnosti kao kriterija za korištenje usluga Zavoda.

Dok su državne vlasti od Svete Stolice nastojale uvjeriti papu u neprihvatljivost odluke, *Reichspost* optužuje ostale novine za neopravdanu kritiku papine odluke. (Scheer, 2021: 269-271) Osim kritike, *Reichspost* donosi kratki povijesni pregled Zavoda sv. Jeronima:

Naprotiv, to se čini isključenim jer Jeronim, Slaven, koji je došao u Rim radi osnivanja hospicija, tvrdio je da druge nacije ionako već imaju hospicije u Rimu. [...] Slaveni, samo Slaveni, prema sačuvanim ispravama, bili su dobročinitelji ustanove i u zapisima se navode da potječu iz 'Ilirije'.³ (*Reichspost*, br. 202, 1901: 1)

Tamara Scheer interpretira navedeni ulomak kao dovođenje u pitanje samog porijekla sv. Jeronima. Autor rada se ne slaže s ovom interpretacijom jer prilikom osnivanja hospicija u Rimu na čelu hrvatske zajednice spominje se Jeronim, svećenik stonske biskupije. Članak vjerojatno aludira na tog Jeronima. (Scheer, 2021: 270; Rožanković, 2012: 225) Uz spomenuti konzervativni svjetonazor *Reichsposta*, te su novine zastupale politički katolicizam. (Scheer, 2021: 270) Kritizirajući „liberalni“, „pangermanski“ i „židovski“ bečki tisak, *Reichspost* vjerojatno misli na novine *Neue Freie Presse*, glavne novine bečkog liberalizma. One su također obavijestile o raspravi u Istarskom saboru, no nije poznato je li taj članak uzrokovao kasniju kritiku *Reichsposta*. *Neue Freie Presse* navodi:

Dalmatinci koji žive u Rimu [...] podigli su pritužbu protiv nasilnog udara kojim su biskupi Strossmayer i Stadler uz pomoć Vatikana preuzeli kontrolu nad dalmatinskom Kongregacijom sv. Jeronima i nakon što su imenovali rektora, u osobi svećenika Pazmana, koji ga je preobrazio u svehrvatski alumnat. Dalmatinci žele da se Kongregacija vrati izvornoj namjeni.⁴ (*Neue Freie Presse*, br. 13274, 1901: 7)

3 "Im Gegenteil, dieser scheinen ausgeschlossen, da Hieronymus von Potomia, ein Slave, der um die Errichtung des Hospizes in Rom eingekommen war, sich darauf berief, dass andere Nationen ohneh in schon Hospize in Rom besaßen. [...] Slaven, nur Slaven, waren denn auch, laut den Urkunden, die Wohlthäter des Instituts, und warden diese leben als aus 'Illyrien' stammend in den Urkunden bezeichnet."

4 „Die in Rom lebenden Dalmatiner haben [...] gegen den Gewaltstreich Beschwerde erhoben, durch den Bischöfe

Za razliku od *Reichsposta*, provalnici nisu okarakterizirani kao talijanski iredentisti, nego kao dalmatinski autonomaši koji se bune protiv „uzurpacije“ Zavoda. Posebice se ističe negativna uloga biskupa Strossmayera i Stadlera koji su najzaslužniji za podređivanje institucije hrvatskim nacionalnim težnjama. *Neue Freie Presse* smatrao je taj incident slučajnim rezultatom nakupljenog nezadovoljstva Dalmatinaca. *Reichspost* incident osuđuje nazivajući ga ilegalnim, ističući činjenicu da se dogodio u instituciji koja je pod zaštitom austrijske vlade. Insinuirali su čak i mogućnost svjesne pripreme provale uz dopuštenje i potporu talijanskih vlasti. S druge strane, *Neue Freie Presse*, nastupajući iz liberalne i antiklerikalne ideološke pozicije, donosi negativan sud o hrvatskom episkopatu. (Scheer, 2021: 271-272) Dakle, *Reichspost* zauzeo je suprotno stajalište zbog protivljenja liberalnoj i antiklerikalnoj ideologiji. Isto zamjećuje i Judson tvrdeći da „liberalni i katolički mentalni svemir čine dva zamišljena društva s homogeniziranom ideološkom strukturom, odvojenim sferama školovanja, društvenim životom i novinama – dvije kvazi-nacije koje koegzistiraju, ali su odvojene“. (Judson, 2016: 287-288)

Sljedećih dana novine diljem Monarhije nastavljale su izvještavati o „dalmatinskoj provali“ zauzimajući „dalmatinsko“ ili hrvatsko gledište. Bečke novine *Arbeiter Zeitung*, glasilo Socijaldemokratske stranke Austrije, baveći se uglavnom problemima radničke klase, govore kako „klerikalni tisak širi otrov o postupku Dalmatinaca i pasivnom ponašanju policije koja nije htjela nasilno izbaciti uljeze iz zgrade“. (*Arbeiter Zeitung*, br. 242, 1901: 2) Socijaldemokratske novine sa svojom antiklerikalnom orijentacijom i protivljenju izraženom nacionalizmu kritiziraju konzervativnije novine poput *Reichsposta*. Govori se kako partikularni nacionalistički interesi preuveličavaju važnost ovog incidenta. Problemizira se i odnos među nacijama unutar Monarhije i funkcionira li Monarhija kao cjelovita država:

*Austro-Ugarska ima ambasadora koji, samorazumljivo, zastupa austrougarske interese. Ali postoje li [austrougarski interesi]? U Austriji je uvijek postojala velika naklonost prema Hrvatima, dok ih se u Ugarskoj boje i mrze. Za Beč, Hrvati su element koji drži ugarske težnje pod kontrolom; [...]. Slaveni u Austriji pristaju uz Hrvate, Talijani uz Dalmatince, a Nijemci simpatiziraju Talijane. Dakle, ne samo da nema austrougarskih interesa koji bi činili jedinstvo prema vanjskom svijetu, nego nema ni austrijskih interesa.*⁵ (*Arbeiter Zeitung*, br. 251, 1901: 1)

Stroßmayer und Stadler mit Hilfe des Vaticans die dalmatinische Congregation zum heiligen Hieronymus in die Hand bekamen und nach Bestellung eines Rectors in der Person des Priesters Pazman in ein pancoatisches Alumnat verwandelten. Die Dalmatiner wollen, dass die Congregation wieder ihre mursprünglichen Zweckezuge führt werde.“

5 „Oesterreich-Ungarn hat einen Botschafter in Rom, der

Iako *Arbeiter Zeitung* staje u obranu dalmatinskih autonomaša, pokušava se naglasiti paraliziranost Monarhije sukobima između njezinih naroda. Monarhija u vanjskopolitičkim odnosima ne djeluje jedinstveno zbog potrebe usklađivanja austrijskih i ugarskih interesa. Osim potrebe za kompromisnim rješenjima u dualističkom sustavu, pojedini narodi i institucije imaju određeni stupanj autonomije, a posebice crkveno vodstvo. Tako je hrvatski episkopat mogao putem crkvene politike voditi vlastitu vanjsku politiku. Govoreći o odsustvu austrijskih interesa, točnije o nepostojanju zajedničkih interesa unutar austrijskog dijela Monarhije, vidljiva su već spomenuta neslaganja i različiti svjetonazori naroda unutar Monarhije. (Scheer, 2021: 259-260)

Osvrćući se ponovno na zasjedanje Istarskog sabora početkom kolovoza 1901., mišljenje autora članka iz *Arbeiter Zeitung*a podupiru svađe između talijanskih, slovenskih i hrvatskih saborskih zastupnika. Među socijaldemokratskim vođama bilo je različitih stajališta o nacionalnom pitanju. Tako je Karl Renner, na primjer, pokušavao dokazati superiornost Monarhije nasuprot ostalim nacionalnim državama i pozivao je carsku dinastiju na rušenje Ugarske uz pomoć ostalih „austrijskih“ naroda. Slično kao i Renner, Otto Bauer govori o nužnosti uvođenja izvanrednog stanja u Ugarskoj kako bi dinastija provela „revolucionarni“ program.⁶ Dakle, socijaldemokrate okupljene oko *Arbeiter Zeitung*a najviše je zabrinjavala tromost i slabost države u rješavanju međunarodnih i unutarnjopolitičkih problema. Prema tvrdnji Alana J. P. Taylora socijaldemokrati su zapravo njemački, odnosno austrijski, nacionalisti. (Taylor, 1948: 205-206)

Novine u užoj Ugarskoj i Hrvatskoj-Slavoniji

Budimpeštanske novine *Pester Lloyd* donose gledište ugarskih vlasti o događajima u Rimu:

Dalmatinci su tvrdili da su [hrvatski] biskupi

selbstverständlich österreichisch-ungarische Interessen zu wahren hat. Aber gibt es solche? In Oesterreich hat man seit jeher für die Kroaten große Zuneigung, in Ungarn haßt und fürchtet man sie [...]. Die Slaven in Oesterreich stellen sich natürlich auf Seite der Kroaten, die Italiener auf Seite der Dalmatiner, die Deutschen sympathisieren mit den Italienern. Es gibt also nicht nur keine österreichisch-ungarischen Interessen, die dem Ausland gegen über eine Einheit wären; es gibt auch keine österreichischen Interessen“.

6 Socijaldemokrati i njihove novine općenito su imale vrlo negativan pogled na Ugarsku. Tako u novinskom članku o generalnom štrajku u Osijeku 1905. godine *Arbeiter Zeitung* govori o „izraženoj brutalnosti ugarskih vlasti neuobičajenoj čak i za njihove barbarske metode“. (*Arbeiter Zeitung*, br. 129, 1905: 2)

zaplijenili imovinu dalmatinske kongregacije Svetog Jeronima kako bi iskoristili njezine bogate prihode za prototalijansku propagandu u Istri. [...] Vjerojatno je da će glavni agent hrvatskih biskupa u Rimu, Pazman, biti izgnan iz Italije, tim više jer je optužen zbog javnog ismijavanja [...] talijanske nacije.⁷ (*Pester Lloyd*, br. 191, 1901: 3)

U gornjem ulomku odmah se zamjećuje negativan ton i animozitet prema hrvatskom episkopatu. Ugarske su vlasti dugi niz godina bile u sukobu s hrvatskim biskupima, a situacija se dodatno zakomplicirala nakon smrti kardinala Josipa Mihalovića. Tada su ugarske vlasti pokušavale postaviti svojeg kandidata na položaj zagrebačkog nadbiskupa. Biskup Josip Juraj Strossmayer i Franjo Rački predlagali su za kandidata vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera. Ban Károly Khuen-Héderváry odigrao je presudnu ulogu u sprječavanju Stadlerova imenovanja, smatrajući njegov dolazak u Zagreb opasnim za ugarsku politiku u Hrvatskoj. Ugarske vlasti smatrale su hrvatski episkopat opasnim za ostvarenje svojih političkih interesa zbog njihove samostalnosti i odbijanja podvrgavanju ugarskoj crkvenoj hijerarhiji. Također, na prijelazu stoljeća kod hrvatskog svećenstva razvio se snažan hrvatski nacionalni osjećaj, koji se posebice očitovao na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu, održanom od 3. do 5. rujna u Zagrebu godinu dana prije svetojeronimske afere. Ugarskim vlastima takve ideje djeluju subverzivno, stoga i ne čudi kritika i negativan ton članka u *Pester Lloyd*u. (Grijak, 2016: 633-635)

Zagrebačke novine na njemačkom jeziku, *Agramer Zeitung*, drukčije obrađuju incident. Cilj tih novina bio je poduprijeti interese hrvatske nacionalne integracije, ali i iskazati odanost Monarhiji. (Scheer, 2021: 274)

Kao i u ostalim novinama, prije provale u Zavod, vijest o preustroju nije nailazila na značajniji odjek u novinama u Hrvatskoj i Slavoniji. *Agramer Zeitung* donosi 10. kolovoza kratku obavijest u ukidanju stare institucije i papinskoj odluci o osnutku Zavoda sv. Jeronima za hrvatski narod. (*Agramer Zeitung*, br. 183, 1901: 3). Počevši od 31. kolovoza, problem je postao naslovna priča. U članku od 4. rujna *Agramer Zeitung* zauzeo je hrvatsko stajalište, vjerojatno kao odgovor na polemičke članke objavljene u bečkim novinama koje kritizira zbog sljedećeg:

Ne čudi što njemački liberalni listovi u svojoj mržnji i strahu prema svemu slavenskom odobravaju i brane

svaki pothvat koji je uperen protiv Slavena pa makar on bio nasilan. Međutim, zapanjuje nas što su tako slabo informirani o povijesti i prirodi problema, što je očito iz njihovih izjava, koje bi trebale zabrinuti svakog ozbiljnog političara. No, to je ono što se događa kada ne razlikujete između 'ilirskog', 'dalmatinskog' i 'hrvatskog'.⁸ (*Agramer Zeitung*, br. 202, 1901: 3)

Agramer Zeitung optužuje austrijske liberalne novine, vjerojatno se referirajući na *Neue Freie Presse*, kako zastupaju protuslavenska stajališta. Zanimljiv je i komentar o slabo informiranosti bečkih novina o povijest i prirodi problema oko Zavoda. Bečke novine nisu imale vremena kvalitetno se informirati o povijest instituta, niti im je to bilo u interesu. Fokus je bio, kao što je već objašnjeno, na plasiranju vlastitog svjetonazora u javnost. Afera oko preustroja Zavoda nakratko je ujedinila interese oporbenih političara u Hrvatskoj i Slavoniji, no nakon nekoliko mjeseci odnosi između Crkve i stranaka vraćaju se na staro stanje, odnosno u stanje blagoga antagonizma. Također, novine nisu cenzurirane, vjerojatno jer je i sam Héderváry izjavio da po pitanju Zavoda treba nešto učiniti za Hrvate. (Strecha, 1995: 166, 184-187)

Zaključak

Na temelju iznesenog može se zaključiti da novinski članci mogu produbiti razumijevanje kompleksnosti međunacionalnih odnosa u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ipak, ti tekstovi predstavljaju stajališta malobrojne skupine nacionalno, politički i ideološki osviještenih osoba. Tako je *Reichspost* zbog svojih katoličkih stavova i konzervativne ideologije stajao na stranu hrvatskog episkopata, napadajući liberalne i pangermanske novine kako podržavaju iredentističke težnje Italije i talijanskog stanovništva u Austro-Ugarskoj. *Neue Freie Presse*, glavno glasilo bečkih i austrijskih liberala, stalo je na stranu dalmatinskih autonomaša jer su se liberali protivili uplitanju klera u politiku, što su hrvatski crkveni krugovi aktivno činili, posebice nakon formiranja Hrvatskog katoličkog pokreta. *Arbeiter Zeitung*, novine austrijskih socijaldemokrata, također su kritizirale hrvatske crkvene krugove i katoličke novine da pokušavaju pomoću nacionalističke retorike preuveličati važnost spora oko Zavoda. Za razliku od ostalih novina, socijaldemokratske

7 „Die Dalmatiner gaben an, dass die Bischöfesich des Vermögens der dalmatinischen Kongregation San Girolamo bemächtigt hätten, um die reichen Einkünfte der selben zur antiitalienischen Propaganda in Istrien zu benützen. [...] Wahr scheinlich wird der Hauptagent der kroatischen Bischöfe in Rom, Pazmann, aus Italien ausgewiesen werden, zu mal gegen ihn mehrere Prozesse wegen öffentlicher Verhöhnung der italienischen Nation [...] angestrengt sind“.

8 „Daß die deutschen liberalen Blätterin ihrem Hasse gegen Alles und in ihrer Angst vor Allen, was slavisch ist, jede Unternehmung welche gegen Slaven gerichtet ist, und seies auch ein Gewaltet, gut heißen und vertheibigen, nimmt uns nicht Wunder, aber daß sie über die Geschichte und die Ausgabedes Dösiges so wenig unterrichtet sind, wie die sans ihren Ausführungen hervorgeht, das muß doch füglich jeden halb wegs versirten Politikerin Stennen versetzen Aber das kommt davon, wenn man nicht weiß, was, 'illyrisch', was, 'dalmatinisch' und was 'kroatisch' ist“.

Arbeiter Zeitung, problematizirale su odsustvo zajedničkog austrijskog identiteta u austrijskom dijelu Monarhije.

One su zamijetile kako Talijani podržavaju Dalmatince, Nijemci Talijane, a Slaveni Hrvate. Budimpeštanske novine *Pester Lloyd* donose viđenje iz ugarske perspektive. Prema ugarskom viđenju najveći problem bilo je subverzivno djelovanje hrvatskog episkopata koji je nastojao smanjiti utjecaj ugarskih crkvenih krugova u Hrvatskoj i Slavoniji, ali i nastanak katoličkog hrvatstva zbog kojeg je potencijalno moglo dovesti do političkog ujedinjenja Hrvata na prostoru širem od onog zadanog granicama Ugarske. Zagrebačke novine *Agramer Zeitung* kritiziraju protivnike kako su krivo predstavljali povijest Zavoda što je bio rezultat nepoznavanja terminologije, odnosno pojmova „ilirski“, „dalmatinski“ i „hrvatski“ i njihovih značenja kroz povijest.

Bečke se novine ne fokusiraju na glavni problem, to jest koji bi narodi trebali imati pravo koristiti usluge Zavoda. Većina novinskih članaka reflektira ideološka stajališta određenih novina. Iz tog razloga katoličke i konzervativne novine stoje uz papinsku odluku i hrvatski episkopat, liberalne novine uz dalmatinske autonomaše, a socijaldemokratske odbacuju oba stajališta govoreći o potrebi stvaranja nadnacionalnog identiteta među narodima Monarhije.

Važno je naglasiti kako ove novinske rasprave ne oslikavaju stav širih slojeva stanovništva. Zapravo, može se pretpostaviti da većina stanovništva nije imala stav prema svetojeronimskoj aferi, gledajući na nju kao rezultat intriga visoke politike. Osim navedenog, u mnogim dijelovima Monarhije stanovništvo je bilo multinacionalno i višejezično. Ljudi su u svakodnevnom životu surađivali bez značajnijih problema. Ako bi i došlo do obračuna među različitim narodima, to je često bio rezultat pojačanih političkih strasti.

Prema svemu navedenom, treba zaključiti kako je rasprava u tisku odraz ideologije nacionalno i politički osviještenih struja koje su se borile za vlastitu reprezentativnost i slobodu političkog djelovanja, odnosno nametanje vlastitog ideološkog diskursa kao dopunu ili s ciljem narušavanja dominantnog političkog diskursa Monarhije.

Summary

“The Saint Jerome Affair”: A Debate on the Croatian Seminary in Rome in the Austro-Hungarian Press in 1901

The paper analyses different perspectives on the “Saint Jerome Affair” of 1901, as presented in five Austro-Hungarian newspapers in German (Reichspost, Neue Freie Presse, Arbeiter Zeitung, Pester Lloyd, and Agramer

Zeitung). These newspapers were selected through a search of the digitized archives of the Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek). The affair resulted from the reorganization of “Saint Jerome’s institutions into the Institute of Saint Jerome for the Croatian Nation”, sparking intense debate that reflected the complex multinational relations within the Austro-Hungarian Monarchy.

Popis literature

Izvori

1. *Agramer Zeitung*, 10. kolovoza 1901. i 5. rujna 1901., br. 183 i 202.
2. *Arbeiter Zeitung*, 4. rujna 1901., 13. rujna 1901. i 11. svibnja 1905., br. 242-251 i 129.
3. *Naša sloga*, 6. kolovoza 1901., br. 61.
4. *Neue Freie Presse*, 9. kolovoza 1901., br. 13274.
5. *Pester Lloyd*, 10. kolovoza 1901., br. 191.
6. *Reichspost*, 4. rujna 1901., br. 202.

Monografije

1. Judson, Pieter M., 2016. *The Habsburg Empire : A New History*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
2. Taylor, Alan J. P., 1948. *Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*. Hamish Hamilton, London.

Prilozi u periodici

1. Grijak, Zoran, 2001. *Djelovanje Karla Horvata u Zavodu sv. Jeronima u Rimu*. Cris, Vol. 3, br. 3, Križevci, str. 30.-43.
2. Grijak, Zoran, 2018. *Korespodencija Šimun Milinović – Josip Juraj Strossmayer kao povijesni izvor*. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 36, Zagreb, str. 215.-255.
3. Rožanković, Mateja, 2012. *Svetojeronimska afera*. Rostra, Vol. 5, br. 5, Zadar, str. 225.-240.
4. Strecha, Mario, 1995. „Collegium hyeronimianum pro Croatica gente“. *Svetojeronimska afera*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 28, br. 1, Zagreb, str. 158.-189.
5. Zvonar, Ivica, 2005. *Mons. dr. Josip Pazman (1863. – 1925.): prilog poznavanju političkog djelovanja*. Časopis za suvremenu povijest, Vol. 37, br. 2, Zagreb, str. 423.-443.

Prilozi u knjigama ili zbornicima radova

1. Kovačić, Slavko, 2001. *Mučni počeci sadašnjega Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu od preustroja g. 1901. i neslužbenog otvaranja g. 1911. do naglog prekida djelovanja g. 1915.*, u: *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901-2001)*, Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima, Rim, str. 99.-124.
2. Grijak, Zoran, 2016. *Hrvati i Sveta Stolica od 1790. do 1918.*, u: *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 625.-638.
3. Scheer, Tamara, 2021. „A Roman Affair“: A Croatian Priest College in the Habsburg Press Debate of 1901., u: *Narrated Empires. Perceptions of Late Habsburg and Ottoman Multinationalism*, Springer Nature, Cham, str. 257.-281.